

ОЙКОНІМІЯ МАНЕВИЦЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Роботу виконано на кафедрі історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті здійснено семантико-словотвірний аналіз ойконімів Маневицького району Волинської області.

Ключові слова: апелятив, ойконім, антропонім, лексико-семантична група.

Скорук І.Д. Ойконимия Маневичского района Волынской области. В статье произведен лексико-словообразовательный анализ ойконимов Маневичского района Волынской области.

Ключевые слова: апеллатив, ойконим, антропоним, лексико-семантическая группа.

Skoruk I.D. Oikonymija Manewychy Region. The article deals with the semantic-and-word-forming analysis of the oikonyms of the Manewychy Region.

Key words: appellative, oikonym, anthroponym, semantic group.

Постановка наукової проблеми та її значення. Власні назви населених пунктів – це скарбниця історико-культурної спадщини, адже в них знайшли відображення соціальна і політична структура суспільства, побут, заняття, виробництво, звичаї й світогляд, міграційні процеси, топографічні особливості місцевості, її рослинний і тваринний світ і т.ін. Це надійне джерело для вивчення питань історичного словотвору, іншомовної лексики, міжмовних контактів тощо.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Зважаючи на активне побутування в мовленні, назви населених пунктів посідають чільне місце і в складі ономастикону кожної мови, і як об'єкт наукових студій. На сучасному етапі розвитку ономастики актуальні дослідження ойконімних систем різних регіонів України, причому вивчається як ойконімікон певної території загалом (Д. Г. Бучко, М. М. Габорака, Н. М. Герета, Ю. О. Карпенко, В. В. Лобода, М. М. Торчинський, Є. М. Черняхівський, В. П. Шульгач та ін.), так і функціонування та продуктивність окремих моделей (Д. Г. Бучко, З. О. Купчинська, О. А. Купчинський, М. П. Мриглод, Л. Н. Радьо, І. Б. Царалунга). Домінують регіональні дослідження, переваги яких

полягають в охопленні всіх назв певної території і створенні цілісної картини розвитку онімної системи.

Мета дослідження – аналіз ойконімів Маневицького району Волинської області за лексичними значеннями їх основ та визначення особливостей їх словотвірної будови. Фактичний матеріал (65 ойконімів) ексцерповано з довідника “Волинська область. Адміністративно-територіальний поділ на 1 липня 1981 року” (Львів, 1981).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Скориставшись класифікацією К. К. Цілуйка [4, 135], ойконіми Маневицького району розглядаємо за таким принципом: ойконіми, в основах яких засвідчені антропоніми; ойконіми, в основах яких засвідчені назви водних об’єктів; ойконіми, в основах яких засвідчені назви осіб за професією чи заняттям; ойконіми, в основах яких зазначено місце знаходження; найменування населених пунктів за ландшафтом; ойконіми, в основах яких засвідчені відапелятивні імена з первинним значенням назв рослин, їх частин та плодів; ойконіми, в основах яких засвідчені відапелятивні імена з первісним значенням назв звірів, птахів, комах; ойконіми, в основах яких засвідчені відапелятивні імена різних тематичних груп (назви знарядь праці, продуктів харчування, предметів повсякденного вжитку; назви-характеристики зовнішності людини і т.ін.).

Залучені до аналізу ойконіми за способом деривації поділяємо на дві групи: 1) назви населених пунктів доойконімного рівня деривації (первинні); 2) назви населених пунктів ойконімного рівня деривації (вторинні). Перші утворилися внаслідок ойконімізації назв певних груп людей, топографічних апелятивів або інших груп топонімів, зокрема гідронімів, а другі – за допомогою ойконімотворчих формантів переважно від іменувань людей.

Ойконіми, в основах яких засвідчені власні особові назви, – 31 найменування (з суф. *-ів-к-а*, *-ів*, *-ин*, безсуфіксні на *-и/-і*, з формальним (не ойконімотворчим) патронімним суфіксом *-ич-і*, наявним у первинних базових назвах). Відпатронімні за походженням топоніми дослідники зараховують до

найдавніших загальнослов'янських утворень, які існували починаючи з часів племінного співжиття [1, 72]. Їх творення відбувалося за такими етапами: родоначальник > нащадки чи піддані > назва поселення.

Боровичі – відоме з II пол. XVI ст. [5, 16]. Назва утворена від патроніма *Борович*. **Годомичі** – фіксується з першої половини XVI ст., мотивоване патронімом *Годомич* – ‘нащадок *Годома (*Годоми)’. **Козлиничі** – фіксується з I пол. XVI ст., в основі найменування – патронім *Козлинич*. **Куликовичі** – перша згадка під 1488 р. [5, 74]. Назва свідчить, що колись цей населений пункт заселяли нащадки або піддані *Кулика*. **Маневичі** – назва районного центра Волинської області, якому ледве більше ста років. Первісне *Маневичі* (зараз – *Прилісне*) відоме під 1545 р. як присілок *с.Чернеч-городок: Monewiczu*. Назва *Маневичі* утворена шляхом плуралізації патроніма *Маневич*. **Нові (Старі) Підцаревичі** – із першопочаткового *Подчеревичи*, яке кваліфікується як множинна форма від патроніма *Подчеревичь* [5, 95]. Компонент-означення *Нові (Старі)* вказує на послідовність виникнення поселень. **Розничі** – утворено від патроніма *Рознич*.

Безсуфіксні назви на *-u/-i* кваліфікуються в науковій літературі як “родові назви” або “відродинні назви”. У наших матеріалах 6 назв цієї моделі. Первісне **Колодії** – походження назви може бути двояким: а) від антропоніма *Колодій*, тобто Колодії – ‘рід *Колодія*’; б) від службової назви *колодії* (< *колодій* ‘колісник’). Первісне значення – ‘населений пункт, який заселяли *колодії*’. Ойконім **Кукли** утворено від родової назви *Кукли* < *Кукла*. **Матейки** – відоме як *Матвійки* (фіксація 1629 р.) [5, 85]. Топонім *Матвійки* мотивований родовою назвою *Матвійки* ‘рід *Матвійка*’ (відповідно *Матейки* – ‘рід *Матейка*’). **Рудники** – відоме як *Rudniki* (1778 р.). Семантичне утворення від родової назви *Рудники* у значенні ‘рід *Рудника*’ або від апелювання *рудники* ‘люди, які видобували залізну руду’ (< *рудник* ‘рудокоп’). **Семки** – утворено від родової назви *Семки* ‘рід *Семка*’ (*Семко* < *Семен*).

В основі складного за будовою ойконіма **Новоукраїнка** – словосполучення *Нова Українка*. Первісна назва **Бугаї** утворена від родової назви *Бугаї* ‘рід *Бугая*’. Мотиви перейменування невідомі.

Оними із суфіксом *-ів-к-а* мають здебільшого присвійний характер і переважно похідні від антропонімів, які засвідчують засновників поселення, власників названого географічного об’єкта. Проаналізовані нижче ойконіми утворені переважно від іменникових основ.

Гораймівка – згадується вже в 1583 р., а в 1816 р. – *Аграймовка*. Назва похідна від антропоніма *Гораим* єврейського походження [5, 34]. **Загорівка** – похідне від антропоніма *Загор*, мотивованого за місцем проживання першоносія – ‘за горою’. **Калинівка** – первісно *Голодниця*. На топографічній карті 1913 р. – як урочище *Голодниця*, похідне на *-иця* від прикметника *Голодний*. Причини перейменування невідомі [5, 60]. Топонім *Калинівка* – похідне від антропоніма *Калина*. **Костюхівка** (відоме під 1709 р.) – дериват від особового імені *Костюхно*, розмовного варіанта до *Костянтин*, який належить до ряду слов’янських особових імен на *-хно*: староукраїнське *Вахно*, *Олехно*, *Юхно* [5, 69]. Про їх існування в минулому свідчать сучасні прізвища мешканців м. Луцька *Костюхневич*, *Юхновський*. **Лишнівка** – відоме з 1629 р. Ймовірно, похідне від короткої форми антропоніма *Лесной* (*Лісний*) з подальшою фонетичною видозміною (*-сн->-ин-*). **Нічогівка** – похідне від антропоніма-прізвиська *Нічогий*. Стосовно мотивації пор. блр. діал. *нічо’гі* ‘слабкий здоров’ям, хворобливий’, *нічого’ука* ‘дуже погана людина’ [5, 94]. Назви **Северинівка** і **Софіянівка** мотивовані християнськими особовими іменами *Северин* і *Софіяна* (*Софіяна* – розмовний варіант до *Софія*), **Троянівка** – давньослов’янським антропонімом *Троя’н*.

З ойконімотворчими посесивними суфіксами *-ів (-ов)*, *-ин* зафіксовано такі відантропонімні назви населених пунктів: **Серхів** – похідне від *Серх*, **Комарове** – дериват від антропоніма *Комар* (слов’янське автохтонне ім’я або пізніше прізвисько), **Грузятин** – похідне від антропоніма *Грузята*, **Карасин** –

утворено з первісного *Коросин*, похідного від прізвиська *Короса* (пор. рос. діал. *короса* ‘велика купа снопів ячменю’ [5, 61]).

Відантропонімна назва *Галузія* виникла під впливом імен на *-ія*, тому як вихідну слід розглядати форму *Голузы*, відзначену в одному з документів 1561 р. Ойконім може кваліфікуватися як множинне утворення від прізвиська *Голуза*, мотивованого апелятивом *голуза* ‘гілка, вітка’ [5, 31]. У такому випадку ойконім утворено від родової назви *Голузи* ‘рід *Голузи*’. *Копилля* – первісна назва *Копилы*. В. П. Шульгач вважає, що сучасна форма, судячи з фактичного матеріалу, вторинна. Первісне *Копылы* / *Копыли* – множинна форма від антропоніма *Копыль* (*Копыль*), який міг мотивуватися укр. діал. *копил* ‘позашлюбний син’ [5, 68]. *Тельчі* – історично *Тельче*, похідне з присвійним суфіксом *-j-* від антропоніма *Телець*, тобто сучасна форма *Тельчі* фонетично вторинна [5, 136].

Ойконіми, в основах яких засвідчено назви водних об’єктів, утворені як семантичним, так і морфологічним способом. *Набруска* – утворено від прийменникової конструкції: *на* + гідронім *Бруска*, який згадується в документі під 1578 р.; буквально ‘поселення на р.Брусці’. *Оконськ* – назва на *-ськ*, мотивована базовим *Вікно* / *Окно* – найменування незамерзаючих джерел в околиці села. *Череваха* – назва села вторинна стосовно однойменної притоки Стоходу.

Ойконім, в основі якого засвідчено назву ремесла, – *Гута-Лісівська*. Перший компонент складеної назви мотивований апелятивом *гута* ‘склоплавильний завод’, другий – топонімом *Лісове* цього ж району. На Волині ще три назви вказують на розвиток аналогічного промислу: *Гута* Ратнівського району; *Гута-Боровенська* і *Гута-Камінська* Камінь-Каширського району.

Група ойконімів, основи яких вказують на місце знаходження, представлена такими назвами: *Бережниця* – похідне на *-иця* від субстантивованого прикметника *бережний* (гай, ліс і под.), мотивованого апелятивом *берег*; *Замостя* – префіксально-суфіксальне утворення від основи

міст або семантичне похідне від апелятива *замостя* ‘місце за мостом’; **Заріччя** – мотивоване апелятивом *заріччя*: укр. діал. *заріччя* ‘долина за потоком’; рос. діал. *заречье* ‘поселення за рікою’ [5, 54]; **Криничне** (історично *Лище*) – може тлумачитися як субстантивований прикметник на -*н*- від основи *Криниця* / *криниця*. На Західному Поліссі найчастіше *криниця* вживалося у значенні ‘місце, в якому б’є джерело’. **Лісове** – семантичне утворення від прикметника *лісовий*, -*е*, пов’язаного з *ліс*. **Прилісне** – назва колишнього села Маневичі. В основі – субстантивований прикметник на -*н*-, префіксально-суфіксальне похідне від основи *ліс*.

Назви населених пунктів, пов’язані з ландшафтом, утворено переважно семантичним способом. **Граддя** – пов’язане з незафіксованим апелятивом *граддя*, спорідненим з укр. діал. *града* ‘невеликий горб’, ‘підвищене сухе місце серед болота’, *градь* ‘підвищення в лісі’ [5, 36]. **Градиськ** – очевидно, полонізм із суфіксом -*иськ* < -*иск*, якому відповідає українське -*ище*. Основа *Град-* сягає *Гряд-* (як результат ствердіння -*р’-*) і мотивована апелятивом *гряда* ‘підвищення’. Одну з перших згадок про селище **Колки** знаходимо в записі князя Луцького і Володимирського Любарта Гедиміновича під 1322 р. Назва *Колки* пов’язана з відповідним географічним терміном, пор. укр. діал. *колки* ‘невелика ділянка лісу, маленький лісок’, рос. діал. *ко’лки* ‘острівки лісу серед степів і полів’ [5, 65-66]. **Острівки** – форма множини від апелятива *острівок* ‘маленький острів’, пор. укр. діал. *острів* ‘підвищене сухе місце серед болота’). Назва **Рудка** мотивована географічним терміном *рудка*, багатозначним за семантикою (‘болото в лісі’, ‘заплава річки’, ‘мокра заболочена низина’ тощо). В основі ойконіма **Майдан** – апелятив *майдан* ‘велике, незабудоване місце в селі або місті’; діал. *майдан* ‘лісова галявина’, ‘рівне поле, низовина, оточена лісом або будівлями’, ‘смолярня’ [3, IV, 597]. назва села **Черськ** належить до словотвірного ряду на -*ськ*, тобто мотивована вихідним *Чер* – контактним топонімом чи апелятивом *чер*, що має топографічне значення на зразок ‘підвищення’ (про місцевість) [див.: 5, 148].

Назву села *Погулянка* логічно порівнювати з апелятивною лексикою на зразок блр. діал. *пагулянка* ‘обліг, покинута земля’ < *гуляць* ‘пустувати’; рос. діал. *гулящая земля* ‘незасіяна, під паром’. За матеріалами М. Фасмера, на теренах східних слов’ян нараховується більше 80 ідентичних найменувань [5, 110-111].

Ойконіми, в основах яких засвідчено назви дерев: *Велика (Мала) Осниця* – дериват на *-иця* від прикметника *осний* < *оса* ‘осика’ (блр. діал. *аса* ‘осика; осичник’); прикметник *великий / малий* у препозиції вказує на величину топографічного об’єкта. Аналогічні за структурою й назви – *Велика Яблунька* та *Мала Яблунька*, які протиставляються за величиною. Опорний компонент складеної назви – апелятив *яблунька*. *Малу Яблуньку* жителі сусідніх сіл називають ще *Боровою*. *Ситниця* – історично *Ситна Воля*. Похідне на *-иця* від першого компонента словосполучення – субстантивованого прикметника *ситний*, *-а*, пов’язаного зі словом *сита*, *сито*: пор. рос. діал. *сита* ‘вид осики, що росте на низьких місцях’, ‘озерний рогіз’, *сито* ‘заросле рогозом і залите водою місце’ [5, 125]. Ойконіми, в основах яких засвідчено назви тварин: *Велика (Мала) Ведмежка* – з опорним компонентом *ведмежка*, дериваційно пов’язаним з *ведмежий*; *Вовчицьк* – похідне на *-ськ* від основи *Вовчик / вовчик* або *Вовчиця / вовчиця* з подальшими фонетичними змінами [5, 27].

Ойконіми, похідні від апелятивів, що вказують на величину географічного об’єкта, давність виникнення поселення тощо: *Городок* – в основі найменування – апелятив *городок* ‘малий город’. *Кам’януха* – назва утворена за допомогою суфікса *-уха* від прикметника *кам’яний / Кам’яний*. *Красноволя* – лексикалізація словосполучення *Красна(я) Воля* (*кра’сний, -а* ‘красивий’, *воля* – ‘поселення, мешканці якого тимчасово звільнені від сплати податків’) [3, I, 735]. *Новосілки* – буквально ‘нове поселення’, лексикалізація словосполучення *Новий Селок* чи *Нова Сілка* [5, 96]. *Старосілля* – назва утворена в результаті лексикалізації словосполучення *Старе село*, оформленого за моделлю збірних імен на *-ьї-*. За матеріалами М. Фасмера, на

теренах Східної Славії фіксується 143 ідентичні топоніми [5, 132]. **Чорниж** – назва мотивована прикметниковою чи дієслівної основою *черн-/чорн-* + архаїчний суфікс *-ежсь* > укр. *-іж* (місцеве *-иж*) [5, 149]. **Четвертня** – похідне на *-н-* від *четверть*. Можливо, колись за величиною топографічного об'єкта так іменували поле, ліс, поселення. Про це свідчать сучасні мікротопоніми Волині: *Четверта, Четверте, Четвертина, Четвертини* та ін. [2, 479-480].

Висновок. Підсумовуючи сказане вище, хочемо звернути увагу на той факт, що серед назв населених пунктів Маневицького району переважають ойконіми, утворені внаслідок семантичної трансформації апелятивів (*Городок, Майдан, Рудка*), апелятивів на позначення групових назв людей за їх родоначальником (*Боровичі, Куликовичі*), за родовою належністю чи професією (*Колодії, Рудники*), відгідронімі утворення (*Череваха*). Кількісно менша група ойконімів, утворених шляхом деривації за допомогою топонімотвірних суфіксів *-ів-к-а* (*Калинівка, Костюхнівка*), *-ів, -ов* (*Серхів, Комарове*), *-ин* (*Грузятин*), *-иця* (*Бережниця*) та ін., субстантивації (*Криничне, Прилісне*), складання основ (*Новоукраїнка*). У складених назвах вживані компоненти-означення *великий / малий* (протиставлення за величиною) і *старий / новий* (протиставлення за часом заснування поселення).

Література

1. Герета Н. М. Відантропонімі назви поселень Північної Хмельниччини / Н. М. Герета // Студії з ономастики та етимології. 2007 / [редкол. : І. М. Желєзняк та ін.]; НАН України, Ін-т укр. мови. – К.: Пульсари, 2007. – С. 72-79.
2. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель: у 2-х т. / [упоряд. Г. Л. Аркушин]. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім.Лесі Українки, 2006-2007.
3. Словник української мови / [редкол. : І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970-1980. – Т.1-11.
4. Цілуйко К. К. Топоніміка Полтавщини як джерело історії краю / К. К. Цілуйко // Полтавсько-Київський діалект – основа української національної мови : зб. наук. статей. – К., 1954. – С. 130-154.
5. Шульгач В. П. Ойконімія Волині : Етимологічний словник-довідник / В. П. Шульгач. – К. : Кий, 2001. – 189 с.